

Hard roepen in het donker

Een levensschets van de laatsten der koloniale in hun verweer tegen de nieuwe tijd.

A. Rietveld

KORTE BESCHRIJVING VAN DE INHOUD

In 1976 heeft een cameraploeg van de VPRO een prachtige documentaire over Rhodesië gemaakt. Hans Keller en zijn team noemden hun werkstuk 'Hard roepen in het donker'. Duidelijker nog is de ondertitel 'Een levensschets van de laatsten der koloniale in hun verweer tegen de nieuwe tijd'.

Wie verwacht een uitleg van de uiterst gecompliceerde politieke situatie te krijgen, komt bedrogen uit. Wel wordt kort de achtergrond van het ontstaan van Rhodesië geschetst, maar het door Smith eenzijdig uitroepen van de onafhankelijkheid, het door de V.N. uitgevaardigde handelsembargo en de guerrilla-acties komen slechts zijdelings ter sprake.

In plaats daarvan gaan we op bezoek bij een aantal blanke families. We worden ontvangen in hun luxueuze huizen, in hun tuin, op hun plantage en fabriek. Want om deze 'laatsten der koloniale' gaat het. Een keurige mevrouw Harkema vertelt hoe, door hard werken, zij en haar man nu een prachtig huis bezitten, een schitterende tuin en een privé-zwembad. Ze vertelt hoe gelukkig ze is en hoe vastbesloten om te blijven. Twee schoonzonen zitten in het leger, jagen op guerrillastrijders en hebben het erg goed naar hun zin in Rhodesië. Het meest indringende gesprek wordt gevoerd met Ray (een pseudoniem), eigenaar van een tabaksfabriek. Deze ex-Engelsman die zich verbergt achter een donkere bril om niet later herkend te worden, zet de argumenten die de blanke overheersing moeten rechtvaardigen op een rijtje. Volgens hem zijn de zwarten 400 jaar achter op de blanken en zullen zij die achterstand pas heel langzaam inhalen. En of dat inhalen eigenlijk wel toe te juichen is, betwijfelt Ray. Nu genieten de zwarten van het leven: ze brengen de weekenden dansend,

Documentaire van Hans Keller. Productie: VPRO 1976. Camera: Mat van Hensbergen. Geluid: Mark de Blok. Truface: Nel Roest. Montage: Fred van Dijk.

Dit artikel werd geschreven toen Rhodesië nog niet zelfstandig was. Rhodesië werd Zimbabwe in 1979 en kwam vanaf 1980 onder leiding van Moegabe en zijn partij te staan. Nu ruim dertig jaar later zijn de opvattingen van 'laatsten der koloniale' misschien nog interessanter dan in de tijd waarin de documentaire werd gemaakt.

drinkend en zingend door. Leiding (d.w.z. blanke leiding) hebben ze nodig, dat blijkt elke dag. De lage lonen die Ray uitbetaalt, zijn vooral het gevolg van de door de V.N. uitgeroepen economische boycot. Stel je voor dat Rhodesië in plaats van te worden geboycot juist ontwikkelingshulp kreeg! Een zwarte meerderheidsregering betekent geen vooruitgang, eerder het omgekeerde. De modale Afrikaan wil geen onafhankelijkheid, kan die ook niet aan. De slechte gang van zaken in de rest van Afrika sinds de onafhankelijkheid is daar het bewijs van. Ray maakt bewust een uitzondering voor de 'meer ontwikkelde stadsmensen'. Met zoveel woorden zegt hij het niet, maar in die groep ziet hij – niet ten onrechte – het verstorende element in zijn paradijs.

Een tweede Nederlander, des Tombes, ziet de situatie duidelijk minder optimistisch in dan mevrouw Harkema. Vrouw en zoon heeft hij al in veiligheid gebracht in Zuid-Afrika. Zelf overweegt hij serieus zijn nieuwe vaderland te verlaten en het weer ergens anders te zoeken, eventueel in Suriname.

Spelen de zwarten dan helemaal geen rol in deze film? Toch wel. We zien ze als sorteerdere in de tabaksfabriek, als tuinman en houseboy, als toeschouwers bij de paardenraces op de tribune voor niet-blanken, gespannen kijkend of hun gokje geld zal opbrengen. Ook zien we ze – naar de film suggereert – als gemanipuleerde slachtoffers van blanke culturele en raciale superioriteit: een zwarte priester wordt door een blanke gewijd tot bisschop, een firma maakt reclame

voor een 'skinlightener', een middelje de zwarte huid wat blanker te maken.

Maar behalve als 'slachtoffer' en underdog is de Afrikaan ook – onzichtbaar en dreigend – aanwezig in de weldoortimmerde huiskamers van de blanke elite: het nieuws over radio en T.V. meldt elke dag het laatste nieuws over 'het oorlogje' waarin Rhodesië zich bevindt. Weer zijn Rhodesische troepen Mozambique binnen gedrongen. En wat klopt er dan nog van het beeld van de timide neger, blij en tevreden met zijn kleine plaatsje hier op de Rhodesische aarde? De blanken zijn bang, maar houden zich flink. Eenmaal onderbreekt Keller de geïnterviewde met de woorden: 'Hard roepen in het donker, en het wordt er niet lichter op'.

GESCHIEDWETENSCHAPPELIJKE BEOORDELING

'Hard roepen' – het zal duidelijk zijn – is dus geen documentaire over achtergrond en verloop van de Rhodesische crisis. Toch wordt overduidelijk waar het in dit conflict in feite om gaat.

Sinds ongeveer 1900 hebben de Britten o.l.v. Cecil Rhodes een flink stuk Zuidelijk Afrika veroverd op een misleide koning Lobengola.

De nakomelingen van deze veroveraars plus een aantal nieuwe immigranten (waaronder aardig wat Nederlanders!) leven in de 70-er jaren in grote luxe. Kennelijk hebben deze blanken, wier aantal gegeven wordt als ca. 250.000, de politieke en economische macht in handen. Zij zijn de laatsten der koloniale. In datzelfde

de Rhodesië wonen ca. 7 miljoen zwarten die hun land overigens liever Zimbabwe noemen.

Raciaal, economisch en cultureel zijn zij duidelijk van de blanke minderheid onderscheiden. Ze zijn minder dan tweederangs burgers. Deze film is belangrijk, omdat zij de structuur van deze gelaagde raciale samenleving blootlegt. Dat een aantal zwarten in-tussen de wapens heeft opgenomen wordt duidelijk. Maar waarom precies, in welk aantal, onder wiens leiding, eensgezind of onderling verdeeld, met hoeveel kans op succes, het wordt in de film niet aan de orde gesteld en kan onbesproken blijven.

Wel komt de vraag op naar de objectiviteit van de filmers in hun schildering van leven en denken van deze blanke Rhodesiërs. Als objectief betekent zonder visie is deze film dat niet. Keller geeft in zijn commentaar blijk van een eigen, klare kijk op het Rhodesische probleem: de blanke minderheid leeft alsof 'de tijd heeft stilgestaan', het land heeft op sterk water gestaan, de kijkers wordt beloofd 'een laatste glimp van een oud, illusierijk Europees imperium'. Andrew Young bedoelde hetzelfde toen hij kort geleden over Smith en zijn medestanders zei: 'Ze moeten brullend en tegenspartelend de twintigste eeuw worden ingeduwd'.

Een andere vraag met betrekking tot de objectiviteit is of de geïnterviewde blanken eerlijk aan het woord gelaten worden. Met Ray is dit m.i. duidelijk het geval. Wel is vreemd dat hij op een bepaald moment over de zwarten zegt: 'I think they are very happy and lucky people' en dit in de vertaalde ondertitels overkomt als: 'Zij leven bij de dag'. Heeft een vertaler dat zo maar bedacht of is het een wel door Ray uitgesproken maar niet in de film opgenomen zin? Voor de rest is de vertaling correct.

Bij mevrouw Harkema is er een apart probleempje. Zij wordt zeer uitvoerig aan het woord gelaten over haar mooie tuin. Bij veel kijkers zal zij als 'vreemd' overkomen, vooral ook omdat zij bijzonder deftig spreekt.

Persoonlijk vind ik het jammer dat zij en de anderen niet meer politieke vragen te beantwoorden hebben gekregen. Hoe denken ze precies over de guerrilla, over Nkomo en Moezorewa, over Andrew Young en Smith? Waarom precies is een zwarte meerderheidsregering zo'n ramp? Onder welke voorwaarden is men eventueel bereid te blijven?

Bij Ray begint zo'n gesprek, maar het zet niet door. Uit eigen ervaring weet

ik dat Rhodesiërs niets liever doen dan daarover discussiëren, en buitenstaanders van het eigen gelijk trachten te overtuigen.

Kellers commentaar vergelijkt het wijden van een zwarte bisschop door de kerk met het op de markt brengen door de commercie van skinlighteners. Zou de KRO of NCRV dat ook gedaan hebben? Het wijden van een zwarte bisschop kan men toch ook positief interpreteren in de zin dat de Kerk hier blijkbaar de politiek een aantal stappen vooruit is. In feite is dan ook zo. Denk aan de verbanning van bisschop Lamont.

Enkele opmerkingen uit de film:

'Beroemd werd Livingstone vooral toen hij zoekraakte en vervolgens teruggevonden werd door een Amerikaanse journalist die Stanley heette'. En: 'Rhodesië' heet naar zijn bedrijfsleider. De blanken die er nu wonen hebben het vak van hen geleerd'. Voegt dit soort - literair? - taalgebruik nu wel of juist niet iets toe aan een documentaire die men wil gebruiken voor het middelbaar onderwijs? Ieder mag het zeggen.

Tot slot wil ik graag kwijt dat 'Hard roepen in het donker' een film is waarop zijn makers trots kunnen zijn. De prachtige beelden, de vaak wisselende en met zorg gekozen achtergrondmuziek, de altijd interessante en soms amusante interviews, het koele commentaar en de enthousiast zingende Afrikaanse vrouwen maken het zien en horen van deze documentaire tot een belevenis.

DIDACTISCHE BEOORDELING

Men kan zich afvragen of een film uit 1976 nog wel bruikbaar is bij een zo actueel conflict als in Rhodesië/Zimbabwe. Inderdaad heeft Smith sindsdien een aantal politieke manoeuvres gemaakt waaronder de interne regeling met Moezorewa en Sithole en het legaal afschaffen van de rassendiscriminatie. Maar dat maakt de film allerminst onbruikbaar. Het is immers een zeer vakkundig gemaakt film die leerlingen de mogelijkheid geeft zich *in te leven* in een ongewone, onbekende situatie en mentaliteit. Deze ervaring met Rhodesië zal veel leerlingen *motiveren* tot verder onderzoek naar de gang van zaken, als het moet ook in de krant van vandaag.

In bepaalde opzichten is de film ook geschikt voor *kennisoverdracht*: niet gauw zal het beeld vergeten worden van een - misschien hard werkende

-- maar hoe dan ook in overvloed levende blanke minderheid die politiek en economisch aan de touwtjes trekt en een grote meerderheid van zwarte land- en fabrieksarbeiders, nog zonder politieke macht en over het algemeen zeer arm. Tegelijk wordt duidelijk dat deze situatie niet blijvend kan zijn.

Praktische mogelijkheden voor gebruik:

- als *inleiding* op een serie lessen over het probleem Rhodesië. De leraar kan - zoals beschreven staat in de 'voorgestelde lesprocedure' - een aantal vragen over de inhoud van de documentaire ter beantwoording uitdelen en op basis van die antwoorden in een volgende les een onderwijsleergesprek houden. Meer gedetailleerde vragen kunnen dan door onderzoek in kranten en uit het voor deze lessenserie geschreven boekje 'Zimbabwe-Rhodesië-Zimbabwe' worden beantwoord.
- als *afsluiting* van het in a. geschetste onderzoek. Dan zou men de gehele film, of, beter, gedeelten eruit opnieuw kunnen draaien. De historische inleiding en het interview met Ray zijn voor de hand liggende keuzen. De leraar kan dan de visie en objectiviteit van de maker ter discussie stellen.
- als *onderdeel* van een serie lessen over dekolonisatie, in het bijzonder van 'settler-koloniën'. De grote overeenkomsten, maar toch ook de verschillen tussen Rhodesië en Algerije zijn bijzonder interessant om te analyseren. Leerlingen die dit jaar voor het centraal schriftelijk de dekolonisatie van o.a. Algerije bestuderen zullen door het zien van deze film zich gemakkelijk in de mentaliteit van de Franse colons kunnen inleven. Deze colons hebben overigens wel bij honderdduizenden Algerije verlaten.

HARD ROEPEN IN HET DONKER

Het gebruik van een televisiedocumentaire in het geschiedenisonderwijs

Voorgestelde lesprocedure

Er zijn ongetwijfeld ook andere lesprocedures mogelijk, maar wij bespreken hier slechts degene die onze voorkeur heeft.

Aan de leerlingen wordt noch schriftelijk, noch mondeling voorinformatie gegeven. De leraar beperkt zich tot een inleiding die in de omroepgids bij de aankondiging van het programma had kunnen staan.

De documentaire is uitgezonden in het najaar van 1976 en had als ondertitel „Een levensschets van de laatsten der kolonials in hun verweer tegen de nieuwe tijd”.

Na de aankondiging nodigt de leraar de leerlingen uit kritisch naar de documentaire te kijken en te luisteren en hij deelt mee dat hij na afloop van de documentaire zal vragen om aan de hand van enkele vragen op papier te zetten wat ieder van de documentaire vindt. Hiertoe zouden bijvoorbeeld de volgende vragen kunnen dienen:

- De titel van de documentaire is *Hard roepen in het donker*. Kun je deze titel verklaren?
- Welke indruk heb je van de positie van de blanken in Rhodesië gekregen na het zien van deze documentaire? Geef je oordeel in een beperkt aantal zinnen.
- Was je indruk dat de blanken in deze documentaire de mening van alle blanken in Rhodesië vertegenwoordigden of heb je hierover twijfels? Deze, indien aanwezig, toelichten.
- Welke indruk heb je gekregen van de zwarte bevolking van Rhodesië? Geef de informatie die je hierover hebt opgedaan in een beperkt aantal zinnen weer.
- Zijn er nog onderwerpen die je naar aanleiding van het zien van deze documentaire nader zou willen onderzoeken?

Onze doelstellingen

De doelstellingen die ons bij het samenstellen van dit pakket lesmateriaal voor ogen stonden:

- belangstelling wekken voor televisiedocumentaires;
- aanleren van een kritische houding t.o.v. documentaires op film en televisie;
- oefenen in het analyseren van een documentaire;
- kennis en begrip bijbrengen betreffende de positie van de blanken in Rhodesië;
- kennis en begrip bijbrengen betreffende de positie van de zwarte inwoners van Rhodesië, de Shona en de Ndebele.

De toets hoeft maar 5 à 10 minuten te duren en het moet de leerlingen duidelijk zijn dat het niet om een cijfer gaat. De op deze wijze verzamelde gegevens zullen uitgangspunt zijn voor een gesprek in het volgende lesuur.

In plaats van een schriftelijke toets kan de leraar ook volstaan met een mondelinge behandeling van de vragen. (In dit laatste geval krijgt hij echter een minder duidelijk beeld van de indrukken van de klas als geheel dan in het eerste geval.)

De tweede les begint de leraar met een samenvatting van de resultaten van de toets van de vorige les. De aandacht wordt daarbij vooral gericht op de punten die nog nader onderzoek verdienen. Mogelijke vragen waarop de leerlingen een antwoord zouden willen hebben:

- Wie woonden er op het Rhodesische grondgebied, voordat de blanken het veroverden?
- Waarom zijn de blanken gekomen?
- Hoe hebben de blanken de zwarte Afrikanen sindsdien behandeld?

- Op welke wijze hebben de zwarten sindsdien op de blanke overheersing gereageerd?
- Volgens de blanken in de documentaire zijn de zwarten nog niet toe aan zelfbestuur; wat pleit hiervoor, wat ertegen? Wanneer is een volk eigenlijk rijp voor zelfbestuur?
- Ray zegt dat de zwarten elkaar zullen afslachten, als de Europeanen zouden verdwijnen; hij biedt geen bewijsmateriaal voor deze stelling; zijn er aanwijzingen voor?

Blanke politie en zwarte Rhodesiërs luisteren naar de radio. Rhodesische politie houdt het oog op een groep Afrikanen die naar een transistorradio luisteren, terwijl Ian Smith de onafhankelijkheid uitroept.

van Ray c.s. toe te schrijven dat de boycot nog niet is opgeheven.

Fragment 2

Ray: . . . Ik ben geen waarzegger, maar wat wij doen is goed. En als je gelooft, dan blijf je. De meeste Europeanen willen blijven en vechten . . . Als we wegtrekken slachten de Afrikanen elkaar af. Laten we de zaken toch vooral nuchter bekijken. 't Kan de mensen niet schelen welke kleur de regering heeft. Als het maar een eerlijke regering is. Maar de geschiedenis leert, dat je met een zwarte regering twee passen achteruit doet. Meer valt er niet te zeggen. Ze moeten leiding hebben. Dat willen ze zelf ook. Ze willen het land niet zelf regeren.

Vraag n.a.v. fragment 2

Welke redenen voert Ray aan tegen een meerderheidsbewind in Rhodesië en wat is je mening over elk van deze redenen?

Mogelijk antwoord n.a.v. fragment 2

a De Afrikanen zullen elkaar afslachten: inderdaad bestaan er grote tegenstellingen tussen Shona, de Ndebele, tussen gematigde en radicale zwarte leiders en een rustige politieke ontwikkeling na de onafhankelijkheid lijkt uiterst onwaarschijnlijk, maar hebben de blanken in Rhodesië als enigen het recht de toekomst te voorspellen en op grond daarvan de macht in handen te houden?

b Een zwarte regering is niet capabel, de geschiedenis leert dat: een krasse uitspraak van Ray, met meer recht kan gezegd worden, dat de geschiedenis heeft geleerd dat er zowel blanke als zwarte capabele en niet capabele regeringen zijn geweest. De bewering dat het merendeel van de Afrikanen er

na de onafhankelijkheid op achteruit is gegaan, is onjuist. Het mag echter niemand verbazen, dat de Afrikaanse landen na het verkrijgen van de onafhankelijkheid in de beginjaren met grote problemen te kampen hadden: de Europeanen hadden over het algemeen weinig in het werk gesteld om een geleidelijke overgang mogelijk te maken.

c De zwarte Rhodesiërs willen geen zelfbestuur: het is hun nooit gevraagd en de aanhang van nationalistische leiders als Nkomo, Sithole, Moegabe en Moezoerewa doet het tegenovergestelde vermoeden van wat Ray beweert.

Fragment 3

In de documentaire komt een fragment voor dat handelt over reclame. Dit fragment wordt indien mogelijk nogmaals gedraaid.

Vraag n.a.v. fragment 3

Welke feiten en veronderstellingen over het leven van de zwarte Rhodesiërs kunnen hieruit worden afgeleid?

Mogelijk antwoord n.a.v. fragment 3

Het gegeven dat de Rhodesische reclame zich richt tot de zwarten, toont aan dat ook velen in staat zijn de aangeprezen producten te kopen.

In de reclame streeft men er niet naar de zwarten hun eigen cultuur te laten behouden, integendeel de reclame verkondigt het ideaal, dat de zwarten zoveel mogelijk lijken op de blanken (denk aan de skin-lightener). Het blijft de vraag of de makers van de documentaire een representatieve keuze hebben gedaan uit de Rhodesische televisiereclame.

Enkele fragmenten nader onder de loep genomen

Fragment 1

Ray: . . . We kunnen hier een heerlijk leven hebben voor iedereen. Daar is veel kapitaal voor nodig. We hebben hier alles behalve geld. Iedereen praat op het ogenblik over sancties. Maar dat gaat ten koste van die mensen (de zwarten). Zonder sancties kon ik ze veel meer betalen dan nu.

Vraag n.a.v. fragment 1

Wat zou een zwarte oppositieleider hierop kunnen antwoorden?

Mogelijk antwoord n.a.v. fragment 1

Doel van de sancties is druk uit te oefenen op de Rhodesische minderheidsregering om de macht aan de zwarten over te dragen. Ray die belang heeft bij de handhaving van de bestaande situatie, noemt slechts dat wat in zijn visie van pas komt; het heerlijke leven geldt vooral de blanken, de boycot betreft een tijdelijke actie om een bestaande ongelijkheid op te heffen, het is aan de houding